

PAUL VALÉRY VE MÜZİK

Gönül YILMAZ*

Valéry, müziğin tekniğinden hiç bir şey anlamadan sürekli olarak bir müzik dünyasında yaşayan sanatçılar arasında yer almaktadır. 27 Mart 1891 tarihinde, André Gide'e yazdığı mektupta şöyle der: "... Je suis dans Lohengrin jusqu'aux yeux. J'ignore le premier mot de musique"¹.

Valéry bir müzisyen değildir. Müziğin anlamı üzerine olan uzun araştırmalarını yalnızca dikkatli ve meraklı bir dinleyici olarak yapmaktadır.

Müzik üzerine olan görüşleri çok olmakla birlikte dağınıktır. Bu görüşlerden hiç bir zaman bir sistem meydana getirmek mümkün değildir.

DeFTERler'inde, düzensiz bir biçimde kaydettiği müzik hakkındaki görüşlerini bir araya toplayarak, müzik anlayışının toplu bir görünüşünü elde etmeye çalışacağız.

Valéry gençlik yıllarında, formasyonunun en kritik dönemlerinde dinde ve bilimde bulamadığını müzikte bulmuştur. Sanata duyduğu inancı müzik sağlamlaştırmış ve yazarın mutlaklık ve kesinlik arayışına yanıt veren bir arılığa ve erişilmez güce sahip soyut bir sanat olmuştur:

"Je connais la littérature parce que je l'ai interrogée à ma guise"². Edebiyatı bu anlayışla inceleyen Valéry *DeFTERler*'de müziği incelerken gene aynı yöntemi kullanmıştır: "La musique telle que je la comprends ou plutôt telle que je ne la comprends pas"³.

Müzik, nitelikleri dolayısıyla kendini kabul ettiren bir sanattır: "La musique nous ramène à nous. L'art le plus organique, le plus corporel, plus que la danse. Mais d'autre part l'art le plus structural-art d'opérations, intuition de transformation"⁴.

Ses, müziğin bir unsuru olduğuna göre, müziğin, bizzat kendisi de ikili işlemlerle bir sentezden başka bir şey değildir: Birincisi, gürültüden sese geçiş, ikincisi de seslerin kompozisyonu olmaktadır: "L'une faite une fois pour toute: passer du bruit

* Doç. Dr.; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 *Correspondance d'André Gide et de Paul Valéry* (1890-1942) Gallimard 1955, s. 73.

2 *Cahiers*- cilt III, s. 422.

3 *ibid*-cilt XII, s. 915.

4 *ibid*-cilt XIX, s. 878.

au son (netteté, pureté, production). L'autre passe du son à la composition des sons. Voilà une vraie synthèse qui ne restitue pas l'objet primitif. Ainsi le chimiste forme les corps par ordre"⁵.

Sanatçının görevi, doğanın ona ancak karışık bir halde unsurlardan birtakım bileşimler kurmaktır. Müzik, bu elemanlardan bir sentez olmaktadır: "musique n'est que construction"⁶.

Müziğin gücü konusu Valéry'yi çok ilgilendirmiştir. Gerçekten, işitme gücüyle, genel duyarlılık birdenbire değişir. Bu değişik duygu insana etki eder ve ona ege-men olur: "La musique -ou l'oreille qui parle. Un sens particulier s'adresse à tout et parle de tout"⁷.

Müziğin hitabettiği alan, insan duygularının dünyasıdır ve özel nedenler olma-dan etkisini gösterir: "La puissance de la musique est émotive ou motrice. En tant que motrice elle se fonde sur ce fait que l'image d'un effort est un effort. En tant qu'émotive, elle est attaque directe et provoque des émotions sans cause. On voit par elle l'émotion créer sa cause chercher sa cause"⁸.

Müziğin etkisi, duyguları uyarmaktır: "La musique est le plus puissant engin (non chimique) à exciter"⁹. Bu etkiler uyarıcıların insan organizmasında yarattığı ani değişiklikler gibi sinir sistemi üzerinde değişiklikler yaratmaktadır: "La musique est un toxique. Ceci est clair. Pourquoi t'y prendre? D'abord parce que les toxiques se font aimer. Ensuite, parce que le fonctionnement du aux toxiques est toujours une expérience importante.

Tel poison dissèque un système, montre un groupement fonctionnel agissent dans des conditions autres que les ordinaires.

Les émotions musicales sort de la même nature que le vomissement ou le flux provoqués par l'art du pharmacien"¹⁰.

Bir tür büyüye benzetilen müziğin gücü, insanı tamamen değiştirebilmektedir: "La musique me fait ce que je ne suis pas, ce que je m'ignore, en manoeuvrant de l'extérieur ce qui mu par des circonstances, me fait grandement autre"¹¹.

İnsanı tamamen değiştirme gücüne sahip olan müzik, bu niteliğinden dolayı Valéry'nin nazarında gittikçe bir aşırılık kazanmakta ve adeta onu korkutmaktadır. Müziğin bu olumsuz niteliğini şöyle belirtir: "La musique est l'ambition de quel-ques parties qui veulent s'emparer du tout, tout commander, tout remplacer. Art des spasmes, des piétinements, des trétmoussements, des arrêts du souffle, des bat-tements du coeur, de la feinte énergie incommensurable, des abîmes, des doutes infinis des agacements, déchirements,... mais art des mensonges, des écholalies, des mimiques idiotes, des divisions simulées de l'âme et du corps; art qui sera dépité, déjoué pour son humiliation, utilisé"¹².

5 Cahiers-cilt VI, s. 701.

6 ibid-cilt XVII, s. 726.

7 ibid-cilt VII, s. 37.

8 ibid-cilt IX, s. 705.

9 ibid-cilt XIX, s. 893.

10 Cahiers-cilt VII, s. 275.

11 ibid-cilt VII, s. 340.

12 Cahiers-cilt VI, s. 196.

Hiç beklenmedik bir durum karşısındayız. Valéry'nin müziğe kızdığını görmekteyiz. Bu yeni tutum, Valéry'nin müzik hakkındaki görüşlerinin çok karışık olduğunu göstermektedir.

Yazar, önce, müziğin istediği gibi kullanabildiği olağanüstü kudretinden etkilenmiştir. Çok az anlatım unsuru olan müziğin fevkalâde bir etki gücü vardır; heyecan ve duygularımız üzerine mutlak bir biçimle etki eder. İrademiz ona karşı hiçbir şey yapamaz. Zekâmız onun bize kabul ettirdiği tarzlara karşı koyamaz bile: "La musique nous fait marionnettes et renverse systématiquement l'ordre des faits nerveux. Nous fait vivre réversiblement"¹³.

Valéry'nin hayranlığının azaldığını görmek bizi şaşırtmamalı. Müziğin bu kadar güçlü bir biçimde insanı etkilemesi, büyük olduğu kuşku götürmeyen ancak pasif zevkler vermesi, Valéry'yi öfkeliendiren nedenler arasındadır. Güzel bir müzik parçası dinlerken, herhangi bir şeyin aleti, oyuncağı olduğu duygusuna kapılır. Yazar, idare ediliyor olmanın, kendi zevkini kendi yaratacağı yerde, onun etkisi altında kalmanın utanç verici olduğunu düşünür. Bir "kukla" olmak istememektedir: "La musique me donne l'impression d'un être qu'on sent vivre et qu'on vit, sans jamais comprendre ses motifs. On le voit sans être vu, sans réagir sur lui. On le subit. Comme si agissais et sentais nettement sans pensée"¹⁴.

Öte yandan, Valéry'nin müziğe karşı olan kuşkusu bu sanat kolunun zekâyı bir yana bırakmasından ve espriden uzaklaşmasından ileri gelmektedir: "La musique est un art qui n'admet pas la réflexion"¹⁵.

Bu nedenle, müzik, bilinç altı ve rüyaya yaklaşmaktadır. Küçük bir uyarmanın değişik dünyalar yarattığı bu acaip zihni faaliyeti, müziğin faaliyetine çok yakın bulur. Ancak müziğin bir rüya olmasını engelleyen şey şudur: "L'obstacle qui empêche la musique de vous donner un rêve complet est la veille même, c.à.d. la conservation du présent bien différent et bien séparé - la coexistence de mondes indépendants. Sans quoi la musique nous gouvernerait entièrement"¹⁶.

Eğer onun gücüne kendimizi kaptırmak istemiyorsak, müzikten çekinmemiz gerekir.

Müzik, çok önem verdiği değerlerin temeli olmasına karşın belirsizliğinden doğan bir duyguyla, Valéry müziğin kendisini sıktığını ifade eder: "La musique m'ennuie au bout d'un peu de temps. Car elle vient gêner ce qu'elle vient d'engendrer en moi, de pensées, de types et de projets.

Rare est la musique qui ne cesse d'être ce qu'elle fut, qui ne gâte ou ne traverse ce qu'elle a créé, qui nourrisse ce qu'elle vient de mettre au monde, en moi"¹⁷.

Valéry, bu çelişkiyle müziğin kendi gücüyle nasıl yıkıldığını göstermek istemektedir. Müzik, yapısı bakımından değil, fakat etkileri yönünden onu sıkılmaktadır.

Öte yandan Valéry, belirsizliğin ve tanımlanamazlığın bu sanatın temelini oluşturduğunu söylemektedir: "On peut dire de la musique ce que Russell dit des mathématiques: "On ne sait pas de quoi l'on parle, ni si ce que l'on dit est vrai"¹⁸.

13 ibid-cilt VI, s. 572.

14 Cahiers-cilt III, s. 579.

15 ibid-cilt XII, s. 915.

16 ibid-cilt V, s. 225.

17 ibid-cilt XII, s. 61.

18 Cahiers-cilt IX, s. 398.

Bu hususlar göz önüne alınırsa, "Sesler sanatı" Valéry için hemen hemen bir düşman ve bir bilmece olmaktadır: "Les deux ennemies de l'homme; la femme et la musique. Les deux prétendues énigmes. Enigmes en soi"¹⁹.

Valéry'nin müzik hakkındaki bu olumsuz tutumu müziğin temel ilkelerinden çok, etkileri yönünden vardığı yargılardan ileri gelmektedir. "Cette musique qui m'ennuie, me suit sans me saisir, et se fait abandonner en ayant l'air de me rechercher. Cette musique qui m'ennuie — passionnante à composer serait peut-être? Belle à pressentir, enivrante à exprimer, ennuyeuse à l'auditeur"²⁰.

Gördüğümüz gibi, müziğin doğrudan doğruya etki eden gücü konusunda, yazar çok kuşkuludur. Müziği dinleyen kimse bu kuvvetin etkisi altında kalır. Ancak, gerçekte, bu sanatın kendine gözüğü özelliği de budur: "On est possédé: frisson, mal au ventre, nausée à l'âme, horripilation — tous les symptômes du Grand Art. Et le merveilleux c'est que: ce ne sont que symptômes, symptôme de la profondeur de la divine..."²¹.

Böylece müzik, "Grand Art" kavramına dayanan Valéry'nin sanat teorisine çok uygun bir yanıt olmaktadır.

Bildiğimiz gibi, Valéry, sanatta "kolaylık" kavramına karşıdır. İlk bakışta çelişkili gibi görünen bu husus aslında güçlük ve zorluk anlamına gelmektedir. Bitmek bilmeyen çalışmalar, karşılaşılan güçlükler çözümlendikten sonra, sanat yapının sanatçının kolaylığını aksettirmesi, sanki insan eliyle yapılmadığı duygusunu vermesi gerekmektedir. Bu da çok güzel bir biçimde müzikte gerçekleşmektedir: "... l'idée de puissance par la facilité de la diversité des timbres, des intensités, des vitesses et par l'obéissance et par la grandeur des effets. Et pour obtenir ceci, il a fallu diviser, classer, ranger, (...) trouver des unités, mesures, formes, enfin une loi"²². Bu tür bir kanuna uyan bir müziği dinleyen kimse şu duyguya kapılır: "On croirait que le monde s'écroule, et que toute la puissance de l'univers se dépense dans la salle"²³.

Valéry'de her şeyin paradoks olduğunu görmekteyiz. Sorunları ele alış tarzı böyledir. Bir yandan, insanda acaip bir duygu meydana getiren, bir uyarıcı gibi etki eden ve rüya gibi insan ruhunu altüst eden müziğin etkilerine ve egemenliğine Monsieur Teste gibi karşı çıkarken, bu çelişkiyi gene bizzat kendisi ortadan kaldıracak, düşmanca görüşlerini unutarak şunu kabul edecektir: "La musique devient un buslon universel-comme l'eau, l'énergie. Art essentiel, international"²⁴ ve bu "Grande Musique", her şeye karşın onu imrendirecektir: "Ce qui me prend et me tourmente d'envie dans la grande et belle musique, c'est l'impression d'une phase bien combinée parfaitement pure et nécessaire dans son évolution"²⁵.

Sonuç olarak müzik arılık kavramının en üstün ölçütünü vermekte ve Valéry'nin nazarında en üstün sanat olmaktadır: "Il n'y a que deux choses qui comptent, qui sonnent l'or sur le comptoir.

l'une que je nomme *Analyse* et qui a la "pureté" pour objet.

L'autre que je nomme *Musique* et qui compose cette "pureté"²⁶.

19 ibid-cilt VI, s. 575.

20 ibid-cilt IV, s. 68.

21 *Cahiers*-cilt VI, s. 573.

22 ibid-cilt X, s. 240.

23 ibid-cilt XII, s. 883.

24 *Cahiers*-cilt XIV, s. 27.

25 ibid-cilt XV, s. 91.

26 ibid-cilt XVII, s. 819.